

Vattenledningssystem

De som inte hade egna brunnar med pump, som i somliga hus kunde vara installerad i köket, var hänvisade till pumpen på Djurgårdsgatan. Denna pump fick på 1860-talet rang av stadspump och brukades till 1924. Tidigare var den privat, kallades Dahlgrenska brunnen och kan spåras till 1700-talet men var äldre.

Ceders initiativ ledde till att SF tillsatte en utredningskommitté med kyrkoherde Anton Flentzberg ordf., rådmän Alfred Flodman, Sigfrid Jansson och Ceder. Allmänna Ingenjörbyrån lämnade 1913 förslag på ett vattenverk vid Andra Backe med filtrerat sjövattnet och en högreservoar i Slottsbrinken. SF antog samma år detta förslag som skulle kosta 137 000. Det behövde ju tas upp innan men kriget kom emellan och saken bordlades.

En ny kalkyl 1919 pekade på en kostnad av 395 000 kronor. En pådrivande faktor hade framkommit i mellantiden. En kommitté, åter med Flentzberg som ledande, hade funnit att brandväsendet måste ses över. Antingen förses med en modern brandspruta eller ett utbyggt vattenledningssystem. SF tillsatte 1923 års Vattenledningskommitté med de tidigare utredarna samt veterinär O. Hulten och målarmästare N. E. Nordahl. Man tänkte sig en samverkan med Slottet men fick inte gehör.

Den tekniska utvecklingen hade gått framåt varför man fastnade för att skapa ledningstrycket medelst moderna eldrivna pumpar, som försörjde två hydroforer, d.v.s. en trycktank med vatten och luft, placerade i vattenverket i stället för en högreservoar. Man hade gjort studiebesök i Gimo och fått bekräftat att detta fungerade för ett mindre samhälle. Det fanns i Mariefred vid denna tid exempel på mindre hydroforer. Man utelämnade därmed medvetet Slottsbrinken, som ansågs väl glesbefolkat, och sparade 55 000 kr. Konstruktionsfirman Unander & Jonsson kom då fram till en kostnad på 135 000 kr. Vid denna tid hade bebyggelsen på Öster börjat komma till varför SF beslöt satsa på ett större system.

Man var dock bekymrad för hur många, som skulle ansluta sig av de 100 gårdarna i staden. Man trodde på 68 % och 50 liter/hushåll och dag. (Jämför med 500 liter idag). Det skulle göra 12 400 kbm/år. Man hoppades också att slottet och sjukstugan skulle ansluta sig. Med ett pris på 0,3 kr/kbm (dagens VA pris är 25 kr) skulle kostnaderna inte täckas. Kostnaden för en skötare av vattenverket beräknade man till 800-1 200 kr/år ty man räknade med att han skulle ha inkomster från installationer och reparationer dessutom. En skattehöjning på 10 % (från c:a 8 kr per intjänade 100 kr) erfordrades. Men i gengäld skulle försäkringsbolagen sänka premierna med 20 % (30 % om man även inrättade en elitbrandkår). Vattenverket vid Andra backe, uppfört 1924. Brandchef Svinhufvud i Stockholm underströk att brandväsendet i Mariefred var otillfredsställande. Kommittén var dock försiktig och rekommenderade inget alternativ. Men SF beslöt att anbud skulle infordras. Lägst anbud gav företaget Sana i Malmö, 140 000 kr. Till platskontrollant utsågs Ceder.

Vattenverket anlades vid fastigheten Fågelsången vid Andra Backe. Mark köptes av Kungsladugården för 2000 kr. Råvattnet togs från Mälaren c:a 100 m ut. Det fick rinna till en intagningbrunn. Från denna pumpades det med en bullrande kolvpump till en blandningsränna där alumiumsulfat och aktivt kol tillsattes så att orenheter flockades. Omrörare förstärkte effekten.

Flockningarna sjönk till botten i en fällningsbassäng. En filterpump placerad i maskinsalen pumpade vattnet vidare till ett slutet sandfilter av s.k. Bollmantyp och därifrån genom ett marmorfilter där det neutraliserades och slutligen ner i den underliggande renvattensbassängen som rymde 90 kbm. Två hydroforpumpar i maskinsalen pumpade vattnet till de båda hydroforerna, vardera med en volym av 9 kbm, varifrån det av trycket gick ut i rörnätet.

Pumparna startade vid trycket 3 kg och stannade vid 4 kg. Kapaciteten var 5 l/sek. Detta räckte inte vid brand. Därför installerades en bensinmotordriven pump, som kunde ge 27 l/sek. Denna fick av brandsäkerhetsskäl placeras i ett särskilt utrymme. Som reserv för denna fanns en elmotordriven pump i maskinsalen. Man var tvungen att förstärka på elsidan och lade ner jordkabel och byggde till ett transformatorhus. Rör började läggas ner på vårvintern 1924. Det blev en del förseningar för det året hade man en stor översvämning i Mariefred. På hösten kunde vattnet kopplas på Det hände vid kortare ombyggnader i vattenverket att man blev hänvisad till stadspumpen men det var olämpligt. I början av 1940-talet förseglades den för gott.

Kommittén, som hade vissa kontroverser med entreprenören, höll 104 möten och protokollförde 379 paragrafer, vilket väl visar på stort engagemang för saken. Den förste ansvarige för driften blev John Eld, som varit med om att bygga anläggningen. 1932 övertogs sysslan, i konkurrens med andra, av hans svåger Axel Törnblom. Han var gårdssmed på Hedlanda gård och väl- utbildad, då han 1932 flyttade in till Mariefred och fick tjänsten, som han upprätthöll tills han blev 70 år. På hans första arbetsdag inträffade en eldsvåda i en snickarverkstad nedanför Kärnbo kyrkoruin. Då sattes både Axel och vattenledningssystemet på prov.

Som ersättare fungerade smeden Ivar Pettersson. Axels son Henry fick hjälpa till i vattenverket. Vid ett tillfälle på 30-talet då fadern var på släktkalas i Gnesta, fick Henry ta hand om ett läckage, som uppstått på grund av att ett rör gått av. Detta var inte ovanligt om röret låg för nära sten. Problem uppstod snabbt för hotellet och sjukstugan vilka blev utan vatten. Men med hjälp av den fåtaliga arbetskraft, som fanns att tillgå, så redde unge Henry upp det. Barnen i Mariefred fick gå och lägga sig smutsiga den kvällen. Axel efterträddes av sin bror Sven.

1946 fann SF att verket måste få högre kapacitet och nätet utbyggas. VIAK gjorde en utredning åt en ny kommitté med Erik B Larsson, tandläkare Spångberg, Flodman, stadskamrer Erik Arvidsson och postmästaren. Denna gång satsade man på en högreservoar i Slottsbrinken. 15 anbud fick man in och Berg & Jordförbättringar fick utföra arbetet för 180 000 kr. Vattentornet, det första, stod klart 1948. Nivån reglerades med en flottör, som via telefonledning sände signaler till pumparna i vattenverket när påfyllning skulle starta resp. sluta. Ett antal fastigheter på Ryborgsområdet kunde anslutas 1952.

Det har hänt, särskilt då man vid bränder var tvungen att mata ut råvatten för att täcka det tillfälliga höga behovet, att råvatten nådde konsumenterna dock utan att ge några allvarliga konsekvenser.

1952 började en ny kommitté arbeta och då även med planering för avloppssystem. I den ingick agronom Carl von Bergen, dir. E. Sjögren, Erik B. Larsson, Erik Arvidsson och Helge Holm. Man hade funderingar på att ta vattnet ur en ås vid Kalkudden men valde att flytta intaget längre ut i sjön. Själva vattenverket byggdes till för att rymma nya råvattens- och filterpumpar samt doseringsanordningar och kemikalielager. Man arbetade med fler sandfilter och dessa försågs med underspolning för rengöring. Vid ombyggnaden 1956 tillkom kontors- och verkstadslokal.

1966 ägde de senaste förändringarna rum. Ny intagningsledning och fler snabbfilter. För att skapa bakteriefritt vatten använde man en tid klorgas, som dock dels skapade obehag för de som arbetade i verket, dels orsakade korrosion. Man gick 1985 över till hypoklorit. Man har även använt sig av UV-belysning.

För att förse bebyggelsen runt Hedlandets station lades 1969 en ledning ner i Mälaren direkt från vattenverket till trakten av Åsgård. Påsen 1985 minns många Mariefredsbor. Då hände något med vattnet, som orsakade att många blev sjuka. Någon entydig förklaring har inte kommit fram. Hypoteserna var många t.ex. att rörelser uppstod i vikens botten vid Övergång från vinter till vår. En Mariefredsfamilj anmälde kommunen och krävde skadestånd men statens Va-nämnd avslog eftersom man ansåg att kommunen inte eftersatt sina skyldigheter. Man fann dock troligt, på grund av att 60 % av befolkningen blivit sjuka, att det hade varit virus i regnvattnet.

Ett nytt högre vattentorn byggdes intill det gamla. År 1988 2002 stängdes vattenverket och Mariefred kopplades in på en kommunal ringledning med vatten från vattenverket på Visholmen i Strängnäs. Nästa steg blir att även det stängs och vattnet kommer fr.o.m. 2009 att komma från Stockholms stora vattenverk vid Norsborg.

Avloppssystem

En mycket gammal lösning på avloppsproblemet var det s.k. stadsdiket. Det gick från Kärnbogatan i riktning mot Mälaren, mitt inne i kvarteren Munkhagen, Snickaren och Köpmannen varvid såväl Djurgårdsgatan som Storgatan passerades, den senare vid Järnbodens östra gavel. Rester finns fortfarande kvar av den stensatta botten.

1883 föreslog ingenjör Nyström vissa förbättringar av den delen som mynnade i Mälaren, på platsen strax bakom nuvarande hamnkontoret. Avloppsledningar, som lagts ner i gatorna, mynnade ännu på 1950-talet ut i Mälaren på ett 10-tal ställen längs stadens strandlinje. Från folkhögskolan

och sjukstugan gick avloppet ut i viken bortom slottet. Några anslöt med tiden vattentoaletter till sitt avlopp men det vanliga var torrklosetter med latrintunnor. Stadens renhållningsarbetare tömde dessa nerför en liten brant på en höjd norr om nuvarande brandstationen. När komposten hade brunnit nog så körde man ut den på åkrarna som gödsel. Senare hade man en station i övre Slottsbrinken. Där byggde man ett litet hus med kamin så man kunde värma upp tunnorna under den kalla årstiden, för att de skulle kunna tömmas. Motsvarande anläggning tillkom senare ute vid stadens nya soptipp vid Mörtsjön strax bortom Fredrikshall.

1952 års vattenledningskommitté inhämtade från Vattenbyggnadsbyrån ett förslag till reningsverk för avloppsvatten, som skulle förläggas till Ärnäsviken till en kostnad av 700 000 kr. Man grävde ner en ledning i Gripsholmsvägen - Strandvägen som fångade upp de ledningar som mynnade i Mälaren. Den drogs vidare ut över gårderna. Det fordrades ett antal pumpstationer eftersom man inte kunde få självfall hela sträckan. P1 vid nedre Munkhagsgatan, P2 vid Hertig Karls allé, P3 på Ärnäsvägen, P4 vid västra Nypon vägen samt en vid folkhögskolan. Ledningen byggdes ut i etapper. Garantibesiktning skedde 1958.

Därmed blev det fritt fram för vattenklosetter, som man i vissa relativt nybyggda hus redan hade förberett för. Till en början hade man endast låggradig mekanisk rening. Slammet samlades upp och kunde senare köras ut på åkrarna som gödsel. Vattnet fick rinna ut i Ärnäsviken.

På 70- talet började man med höggradig rening medelst kemisk fällning med aluminiumsulfat och biologisk bädd, som påskyndade nedbrytningen. Slammet lades nu på deponi på tippen bortom Fredrikshall.

På 80-talet behövde reningsverket byggas ut för att klara Mariefreds ökande befolkning. Från Hedlandet anslöts avlopp via en ledning tvärs över viken 1986. Det senaste tillskottet är stora djupa dammar där slammet avvattnas och blir så kompakt att dammen inte behöver tömmas på 30-40 år. Avloppsvattnet behandlas i reningsverket innan det rinner ut i Ärnäsviken.

Lennart Schweitz

Källor: Intervjuer med Henry Törnblom och Björn Ekblom
Strängnäs kommunarkiv

En officiell berättelse

Om vattenledningen i Mariefred och om dess kommitté, och som beträffande den senare handlar om både hur den kom te' och hur den kom frå'.

När pamparna i Mariefred hade så bestämt att staden skulle vatten få och därmed jämt, det första, som man gjorde va då de', att sätta till en vattenledningskommitté.

Sex visa män man korade till detta varv, och dessa börja genast jobba och spände varje nerv. De diskuterade och kalkylerade, men Flodmans protokoll de vittna om, att diskussionen ofta gick i moll, Ty SANA¹ ville tjäna pengar, vi visste't ej förut, och vi va snåla om dem, så att de ej tog slut.

Och sammanträden hade vi frå bittida till sent, sa "madaro" och kafferast, det blev oss mest förment. Om nätterna vi drömde, om blyrännor i skarv och hysteriska pumpar, sa sova't blev ett slarv.

Så börja gator rivas upp. Trafiken den blev svår, och hade nog gått bäst med flygmaskin, mest hela detta år. Och folket uti staden började att knorra, ja, en och annan tog sig ton och sökte morra.

Man skrev i tidningen och undrade varför men gator grävdes upp blott för att lägga rör. Och när det sprängdes, så det gick igenom märmg och ben, då tyckte man var bäst, att skicka kommittén till Konradsberg.²

Ja, nu är allt dock klart, det har ni väl förstått, och vatten rinner uti rör och pumpar knogar flott, och Nordahl, han kan sova lugnt uti sin säng, ty brandposter vi ha och annan fin mojäng.

Men kommittén? Ja den har gjort sin plikt och kan nu gå, det tarvar icke mera slikt. Betänk likväl, när man ej mer är kommittémedlem, vad skall man väl göra, när man kommer hem?

Vad skall ordföranden väl kunna hitta på,
där han nu sitter, avdankad, arbetslös och grå?
Och tänk sen på vår vattenledningskommitté-kassör,
som ej mer någon kassa har, sånt tar på hans humör.
Och sekreterare, som man har tagit pennan frå',
och kontrolleraren, som inget har att peka på.

Ja, detta är förvisst en sorglig ändalykt
för kommittén, som dock affärer gjort med Flygt.
Jag vet ej annan utväg för de herrar sex att ta,
än söka plats som kommitté hos firman "S-A-N-A".

O. Hulten, kommittéledamot

- 1) SANA Byggentreprenör från Malmö
- 2) Konradsberg Mentalsjukhus på Kungsholmen